



გვანცა კოპლატაძე

შინაური მტრები თუ ეროვნული მოღვაწეები

XIX საუკუნის 70-ანი წლების დასაწყისში საქართველოში სამოღვაწეო ასპარეზზე ახალგაზრდების ახალი ჯგუფი გამოჩნდა, რომელიც, როგორც ე. წ. თერგდალეულ სამოციანელთა მომდევნო თაობა, ისტორიაში მეორე დასის სახელითაა ცნობილი. მასში შედიოდნენ: **გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი, ნიკო ნიკოლაძე, კირილე ლორთქიფანიძე, პეტრე უმიკაშვილი**. მათთან აკაკი წერეთელიც ახლობლობდა. ჯგუფის წევრებმა თავი გაზეთ „დროებისა“ და ჟურნალ „კრებულის“ გარშემო მოიყარეს. ამ დროს ილია მართალი (ჭავჭავაძე) ჯერ კიდევ დუშეთში მსახურობდა, მაგრამ ჯგუფი თავის მეთაურად და საერთო წინამძღოლად მაინც მას მიიჩნევდა. ნიკო ნიკოლაძე იგონებს: როცა საზღვარგარეთიდან დაბრუნებულმა საქართველოში ჟურნალისტიკის გამოცოცხლება განიზრახა, პირველად ის ნაბიჯი გადადგა, რომ ახალთაობის მომხრენი შეაგროვა და დააჯერა, დუშეთში წასულიყვნენ და ქართული საქმეების სათავეში ჩადგომა ილიასათვის ეთხოვათ. როგორც თვითონ წერს, 1871-73 წლებში იგი ხუთჯერ მაინც ასულა დუშეთში ილიას დასაყოლიებლად, რომელიც მზად იყო, ყველას დადგომოდა გვერდით, ვინც კი სამშობლოს სამსახურს განიზრახავდა. თავისი კეთილგანწყობილება ზემოხსენებული ჯგუფის მიმართ მან ჟურნალ „კრებულთან“ აქტიური თანამშრომლობით გამოხატა.

1871 წელს „კრებულში“ დაიბეჭდა ილიას მიერ ჯერ კიდევ სტუდენტობაში (1860) დაწერილი პოემა „ქართველის დედა“ გადამუშავებული სახით, სახელდობრ, ავტორს მასში შეუტანია თავისუფლების სადიდებელი ჰიმნი („თავისუფლებაჲ, შენ ხარ კაცთა ნავთსაყუდარი“) და ლაშქრის სიმღერა („ქართველო, ხელი ხმაღს იკარ, დრო დაგვიდ-

გა დიდებისა“), რომელსაც გლეხურ კილოზე გაწყობილს უწოდებდა და თვითონაც მოსწონდა. ამავე წელს „კრებულში“ პირველად დაიბეჭდა, აგრეთვე, 1861 წელს დაწერილი „მგზავრის წერილები“.

რაც შეეხება ბრწყინვალე მოთხრობას, „გლახის ნაამბობს“, მისი პირველი ნაწილი (I-VI თავები) „საქართველოს მოამბეში“ გამოქვეყნდა 1863 წელს. „მოამბის“ დახურვის შემდეგ ილია სამუშაოდ პროვინციაში წავიდა და მოთხრობაც დაუმთავრებელი და გამოუქვეყნებელი დარჩა. „კრებულის“ რედაქციის დამოკიდებულებამ მწერალს ნაწარმოების დასამთავრებლად ძალა და ხალისი შეჰმატა. 1873 წლის იანვარში დასრულებული „გლახის ნაამბობი“ ჟურნალ „კრებულის“ პირველ სამ ნომერში ამავე წელსვე სრულად დაიბეჭდა.

70-იანი წლების ბოლოს, თერგდალეულთა და მეორე დასელთა ერთობას ბზარი გაუჩნდა, რომელსაც სათავე ჯერ კიდევ 1873 წელს დაედო, როცა ნიკო ნიკოლაძემ ევროპაში გამგზავრების წინ „დროებაში“ გამოსამშვიდობებელი წერილი, სათაურით „მშვიდობით, მშვიდობით“ დაბეჭდა. წერილში იგი საყვედურობდა საზოგადოებას, რომელმაც მისი ღვაწლი ქართული ჟურნალისტიკის ასპარეზზე ვერ დააფასა და გამოხატავდა სიხარულს, რომ წინ „შავი ზღვის ზამთრის ქარიშხალი, ევროპის აღელვებული ცხოვრება, ახალი წრე, ძველი მეგობრები“ ელოდებოდა, რომელნიც მალე დაავიწყებდნენ „აქაური უთავბოლო ბრძოლის დაღლილობას“. წერილს არც ქელმადლური ტონი აკლდა.

ილია, რომელიც ამ დროს პეტერბურგში იმყოფებოდა ბანკის საქმეების მოსაგვარებლად, მყისვე გამოეხმაურა ნიკოლაძის წერილს და ჩვეული პირდაპირობით ევროპაში გამგზავრება ბრძოლის ველიდან გაქცევად ჩაუთვალა.

„ჯერ რიგიანად ბრძოლაც არ გამართულა და შენ ეხლავე გინდა თავს უშველო. ეგ ვერაფერი ძალგულოვნებაა... განა წინადავე არ იცოდი, რომ მაგ გზაზედ, რომელსაც შენ დაადევ, ათასი ვაიფა-გლახი, ბეზღი, ცილი, ლანძღვა და თრევა დაგზვდებოდა ჯილდოდ შენის შრომისა და მოღვაწეობისა?“¹ — ეკითხებოდა იგი ნიკოლაძეს და გულდაწყევტას გამოხატავდა იმის გამო, რომ კაცმა, რომელსაც როგორც ნიჭიერს, რიგიანს, გამბედავს, დაუშრომელ მოღვაწესა და საიმედოს პატივს სცემდა და ვისთან მეგობრობა და ერთად უღელში შებმაც სახარბიელოდ მიაჩნდა, მოულოდნელად ასეთი სისუსტე გამოიჩინა.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. X, 1961. გვ. 45.

ილიას აზრით, ეს სისუსტე ნიკოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში ეპატიებოდა, თუ იგი წუთიერი გამოდგებოდა და გაქცევის ნაცვლად მოღვაწეობას გააგრძელებდა, ხოლო თუ პირიქით მოიქცეოდა, მაშინ თავს უფლებას აძლევდა, პირში მიეხალა სიტყვები: „ეჰ, ქარის მოტანილი ყოფილხარ და დეე, ქარმა წაგიღოს; გეტყვით ამას, მაგრამ გულში კი ერთი ძარღვი ჩაგვწყდება“.²

ქართულ ჟურნალისტიკას ევროპამოვლილი ნ. ნიკოლაძე ორი წლის შემდეგ დაუბრუნდა, ოღონდ უკვე ახალი იდეოლოგიით. მან და გიორგი წერეთელმა თერგდალეულებისაგან განსხვავებით, რომელნიც ყველაზე წინ ეროვნულ ინტერესებს აყენებდნენ, უპირატესობა სოციალური უთანასწორობის წინააღმდეგ ბრძოლას მიანიჭეს და საზოგადოებას დაჩაგრული მშრომელი გლეხობის (მაშინ საქართველოში მუშათა კლასი ჯერ კიდევ ჩამოყალიბებული არ იყო) მოსარჩლეებად მოვევლინენ. დაჩაგრულთა და უუფლებოთა გამოსარჩლება ილიასა და მის თანამებრძოლებს, არც სიტყვითა და არც საქმით, არავისგან ესწავლებოდა, მაგრამ მეორე დასელებმა ბრძოლის ასპარეზი ადამიანის თავისუფლებისა და უფლებათა დასაცავად მეტისმეტად დაავიწროვეს და გამოდიოდნენ რა მხოლოდ სოციალურად დაბალი ფენების ინტერესთა დამცველებად, ისინი ერის ერთობისაგან არა მხოლოდ გამოთიშეს, არამედ შედარებით მაღალ ფენებს — თავადაზნაურობასა და ინტელიგენციას დაუპირისპირეს. რა თქმა უნდა, ამგვარი დაპირისპირება ეროვნული სხეულის ცალკეული ნაწილებისა, ისედაც სხვისი მფარველობის ქვეშ მყოფ ერს, რომელსაც საკუთარი ვინაობის დასაცავად და შესანარჩუნებლად ყოველდღიურად უნდა ებრძოლა და ეღვაწა, აუცილებლად მძიმე შედეგს მოუტანდა.

1876 წლის სექტემბერში ილიამ ხელისუფლებისგან მიიღო ნებართვა, გამოეშვა ყოველკვირეული პოლიტიკურ-ლიტერატურული გაზეთი, რომლის გამოცემაზეც „საქართველოს მოამბის“ დახურვიდან მოყოლებული ფიქრობდა. „ივერიის“ პირველი ნომერი 1877 წლის პირველ იანვარს გამოვიდა. 1879 წელს „ივერია“ ყოველთვიურ ჟურნალად გადაკეთდა და ამ სახით შვიდი წელიწადი, ვიდრე 1886 წლის იანვრამდე იარსება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ილიას „ივერია“ და სამოცდაათიანელების „დროება“, რომელსაც ჯერ **სერგეი მესხი**, ხოლო შემდეგ **ივანე მაჩაბელი** რედაქტორობდა, რამდენადაც ერთ პოზიციაზე იდგნენ და ერთი სამოქმედო პროგრამა ჰქონდათ,

² იქვე, გვ. 46.

ერთხანად რედაქციულადაც კი იყვნენ გაერთიანებულნი.

თუმცა რედაქტორობა დიდ დროსა და ენერგიას მოითხოვდა (არ დაგვავიწყდეს, რომ ამავდროულად ილია საადგილმამულო ბანკისა და ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების თავმჯდომარეც იყო), ილიამ მხატვრული სიტყვისთვისაც მოიცალა. „ივერიაში“ დაიბეჭდა არა მხოლოდ მისი, არამედ საერთოდ ქართული მწერლობის საუკეთესო ნაწარმოებები — მოთხრობა „სარჩობელაზნე“ და პოემა „განდევილი“; მაგრამ ეს წლები განსაკუთრებით ნაყოფიერი მაინც პუბლიცისტური წერილების შექმნისათვის გამოდგა. მათი უმეტესი ნაწილის მიზანი, როგორც თავად ავტორი წერს, „ჩვენი დაცემული ვინაობის აღდგენა, ფეხზე დაყენება და დაცვა ყოველი მოსალოდნელი ფათერაკისაგან“ იყო. დიდი მამულიშვილი და მოაზროვნე თავისი თაობის უპირველეს დამსახურებად სამოღვაწეო ასპარეზზე ამ მიმართულების მიგნებას თვლიდა და მიუხედავად ცრუ ლიბერალთაგან მძაფრი წინააღმდეგობისა, რომელნიც მცირერიცხოვან ერთა დიდ ერებში გათქვეფის აუცილებლობასა და კოსმოპოლიტურ იდეებს ქადაგებდნენ, მტკიცედ აცხადებდა, რომ ეგ მიმართულება აქტუალური იქნებოდა მანამდე, „ვიდრე ჩვენი ვინაობა ჩვენს ცხოვრებაში თავის შესაფერისსა და კუთვნილ ადგილს არ დაიჭერდა და საზოგადო საქმეთა სათავეში არ მოექცეოდა“.

1878 წელს ნიკო ნიკოლაძემ რუსულენოვანი გაზეთის „Одзор“-ის გამოცემა დაიწყო. ძალიან მალე, გაზეთის მე-10 ნომერში, რომელიც ამავე წლის 11 თებერვალს დაიბეჭდა, გამოქვეყნდა სარედაქციო წერილი (მეთაური), რომელშიც გაზეთის დაარსების მიზანი ნათლად გამოიკვეთა: „Одзор“-ის რედაქციის აზრით, ადგილობრივ პრესას (Туземная печать) და მათ შორის, რა თქმა უნდა, ქართულსაც, რამდენადაც იგი, განსხვავებით რუსული და უცხოური პრესისაგან, ინტელიგენციის განათლებული წრეების გონებრივ მოთხოვნილებებს ვერ აკმაყოფილებდა, მარტივი წერილების ბეჭდვისათვის უნდა მიეყო ხელი, რომელთა ადრესატიც შედარებით დაბალი განათლების მქონე მკითხველები იქნებოდნენ. ძნელი მისახვედრი არ იყო, რომ საერთოდ ადგილობრივი პრესის მიმართ გამოხატული დამამცირებელი დამოკიდებულების ობიექტი უწინარესად გაზეთი „ივერია“ და მისი გამომცემელი იყო.

ადგილობრივი პრესის ღირსების დასაცავად საპასუხო წერილი სათაურით „რუსული „Одзор“-ი და ქართველი ნიკოლაძე“, მეორე

დღესვე დაბეჭდა გაზეთ „დროებაში“ მისმა რედაქტორმა სერგეი მესხმა. თებერვალშივე გამოქვეყნდა, აგრეთვე, „ივერიაში“ (კვირაში ერთხელ გამოდიოდა) ილიას წერილი „ფიქრი და შენიშვნა“.³ ავტორი წერილის დასაწყისშივე სრულიად სამართლიანად სვამს კითხვას: მაშინ, როცა მთავრობას ჰქონდა საკუთარი ოფიციალური ორგანო — რუსულენოვანი გაზეთი „Кавказ“-ი, რაღა საჭირო იყო საკუთარი ნებით დაარსება იმგვარი რუსული გაზეთისა, რომელსაც ქედმაღლური დამოკიდებულება ექნებოდა ქართულ ჟურნალისტიკასთან და მიზნად ხელისუფლების წინაშე მის დამცირებას განიზრახავდა.

ნ. ნიკოლაძე თავის მართლებისათვის დიდად არ გარჯილა. მართალია, თქვა, რომ რადგანაც აუად იყო, წერილის დაწერა ერთ-ერთ თანამშრომელს, ივანე ჟუკოვს დააუვალა და მის ორ ადგილს არც თვითონ ეთანხმებოდა, მაგრამ იქვე აღნიშნა, რომ ის ადგილები წერილის არსებით მხარეს არ შეადგენდა და ძირითადად იგი სამართლიანი იყო. თუმცა ილიას განზრახული ჰქონდა, საფუძვლიანად განეხილა „Обзор“-ის სარედაქციო წერილი, მაგრამ ცენზურამ ამ საკითხებზე კამათი საერთოდ აკრძალა.

36 წლის შემდეგ, სახელდობრ, 1914 წლის 7 იანვრით დათარიღებულ წერილში, იმის იმედით, რომ ილია უკვე ცოცხალი აღარ იყო, ნ. ნიკოლაძე შეეცადა თავისი საქციელისათვის სხვა შინაარსი მიეცა. მისი განცხადებით, იგი თითქოს მხოლოდ იმისთვის წუხდა, რომ ადგილობრივი პრესა მხოლოდ ინტელიგენციის ვიწრო წრეებისათვის წერდა, ვისაც რუსულადაც შეეძლო კითხვა და უყურადღებოდ ტოვებდა უბრალო ხალხს, რომელიც მხოლოდ ქართულ ენაზე კითხულობდა. ამიტომაც ურჩია, როგორც მეგობარმა, ადგილობრივ გაზეთებს, ხალხისთვის გასაგები მარტივი წერილების გამოქვეყნება.⁴

„Обзор“-ის ზემოხსენებული წერილი რომ არც შემთხვევითა და არც მეგობრული რჩევის მიცემის სურვილით არ იყო დაწერილი და რომ იგი ილიას წინააღმდეგ შეგნებული და კარგად ორგანიზებული ბრძოლის ერთ ეპიზოდთაგანს წარმოადგენდა, ეს მოვლენების შემდგომმა განვითარებამაც დაადასტურა.

1878-79 წლებში ორ წიგნად გამოვიდა **გიორგი თუმანიშვილის** ალმანახი. თუმანიშვილს თავი ახალი დროების ადამიანად, პროგრესულ მწერლად მიაჩნდა და ისტორიულ, ეთნოგრაფიულსა და საერთოდ, სამეცნიერო თემებზე დაწერილ სტატიებს ძველსა და

³ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. III, თბ., 1953.

⁴ წერილი დაცულია სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკაში. ი. ჭავჭავაძის თხზულებანი, ტ. III, გვ. 499.

დამტყნარ ამბებს უწოდებდა. ებრძოდა რა ეროვნულ იდეალებს, თავისი ნამდვილი მიზნის შენიღბვას იმით ცდილობდა, რომ თითქოს ისეთ ანბანურ ჭეშმარიტებებზე წერა, როგორიც სამშობლოს სიყვარული, მისთვის თავდადება, თავისუფლება, ძმობა და სიყვარულია, ვერაფრად ეჭაშნიკებოდა და თანამედროვე ჟურნალ-გაზეთებსა, და უწინარესად „ივერიასაც“, იმ მიზეზით იწუნებდა, რომ ისინი ძირითადად ამ თემებისადმი მიძღვნილ წერილებს ბეჭდავდნენ; სამაგიეროდ, იწონებდა ძველ მწერლობას, რომელსაც, მისი აზრით, „სხვა მიზანი ჰქონდა, წავიდოდა, ივლიდა, ივლიდა და ბოლოს მაინც ან გლეხის თავისუფლებასზედ დააგუგუნებდა, ან ხალხის სიყვარულზედ და განათლებასზედ“.⁵

ისეთი უნიჭო და ვაი მწერლის სამხილებლად, როგორიც გ. თუმანიშვილი იყო, შეიძლება ილიას არც აედო ხელში კალამი, რომ არა ის ზოტა-დიდება, რომელიც ზემოხსენებულ აღმანახს ნიკო ნიკოლაძემ უძღვნა. ძნელი გამოსაცნობი არ იყო, რომ ეს ქება თუმანიშვილმა არა მისი აღმანახის მხატვრულ-ლიტერატურული ღირსებებით, არამედ ილიასა და მის „ივერიას“-თან ბრძოლითა და დაპირისპირებით დაიმსახურა. ამიტომაც სვამდა ირონიულად კითხვას ილია: „განა იმისთანა პირუთენელი, მიუდგომელი სახელგანთქმული მწერალი ბატონი ნიკოლაძე თავის ძვირფას კალამს ხელში აიღებდა, რომ გ. თუმანიშვილი ცოტათი მაინც არ ჰკვანებოდა ბატონს ნიკოლაძეს ჭკვითა და სიღრმითა?“⁶ სინამდვილეში ეს ირონია იმ გულისტკივილის შედეგი იყო, რომელიც მას ახალგაზრდა ნიჭიერი კაცის მიერ, ვინც ერთ დროს საიმედო თანამდგომად და თანამებრძოლად ეგულებოდა, საპირისპირო პოზიციაზე გადასვლამ განაცდევინა. მაგრამ როცა საქმე სამშობლოს ინტერესთა დაცვას შეეხებოდა, იქ ილიას მხრიდან, რომელიც საერთოდ მგრძნობიარე გულითა და კაცთმოყვარეობით გამოირჩეოდა, დათმობა გამორიცხული იყო. ამიტომ „სხარტულა“, რომელიც ახალი იდეოლოგიის მქადაგებელთ მიუძღვნა, მთავრდებოდა რუსთველისებურად გაწყობილი ლექსით, რომელშიც ნიკოლაძის ისეთი თვისებები იყო მხილებული, როგორიცაა გულმშრალობა, ცუდლუტობა და კვენხა. შეურაცხყოფილ ნიკოლაძეს ილია „სხარტულას“ გამოქვეყნებისთანავე დუელში გამოუწვევია, რომელიც ღმრთის წყალობითა და, შეიძლება სეკუნდანტების ჩარევითაც, არ შემდგარა.

⁵ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. III, გვ. 499. თვითონ წერილი დაცულია სახელმწიფო საჯარო ბიბლიოთეკაში.

⁶ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებები, ტ. III, გვ. 347.

საკუთარ სამშობლოში ქართველი ხალხის არსებობას იმდენი მხრიდან ებრძოდნენ და ისეთ მრავალფეროვან ხერხებს იყენებდნენ, რომ წმინდა ილია მართალი თავისთავს არათუ დასვენების, არამედ წამიერად მოღუწების უფლებასაც კი არ აძლევდა. უცხო ჯიშის მტრებს ვინდა ჩიოდა. ყველაზე გულსატკენი ის იყო, რომ ქვეყანას არც საკუთარი შვილები აკლდა, რომელნიც შეგნებულად თუ შეუგნებლად, ცხადად თუ შეფარულად, — ახალი, პროგრესული იდეალების დამკვიდრებისათვის მებრძოლთა ნიღბით — საკუთარი ხალხის ეროვნული გადაგვარების პროცესის დაჩქარებისათვის პირდაპირ განსაცვიფრებელი თავგამოდებითა და გულმოდგინებით „იღვწოდნენ“. რა ზუსტად შეაფასა ხალხურმა სიბრძნემ საკუთარი მოღვმის მტერი, როცა ხეს ათქმევინა: ცული რას დამაკლებდა, ტარი რომ ჩემი ჯიშისა არ ჰქონდესო.

1889 წელს პეტერბურგის ჟურნალში „Северный вестник“ დაიბეჭდა ინიციალებით ხელმოწერილი „Письма о Грузии“. როგორც წერილების ავტორი თავადვე აცხადებდა, მისი მიზანი იყო გამოერკვია: ქართველი ერი მართლა დაბერდა და ღონისაგან დაიცალა, თუ ინტენსიური ცხოვრება ჯერ კიდევ არ ჰქონდა დაწყებული და თავის ძალ-ღონეს მერმისისათვის ინახავდა. ამის დასადგენად მას გადაეწყვიტა, კრიტიკულად შეესწავლა საქართველოს ისტორია, თუმცა, მისივე თქმით, ამ ისტორიის მთლიანობაში წარმოსადგენად მასალები და წყაროები ვერსად იპოვა(!), ხოლო ამგვარ მასალათა და წყაროთა არარსებობა რომ დაემტკიცებინა, თვით ჩვენი საამაყო მათიანე — „ქართლის ცხოვრებაც“ არ დაინდო და აბუჩად მოიხსენია. ცდილობდა რა, ისტორიული თვალსაზრისით ქართველთა არარაობის დასაბუთებას, მათ მიერ შექმნილ რაიმე ღირებულსა და საინტერესოს ვერც ღავით აღმაშენებლის და თამარ მეფის ეპოქაში ხედავდა, პირიქით, თამარს იგი ეკლესია-მონასტრების მშენებლობისათვის დიდი თანხების გაღებისათვის საყვედურობდა. იწუნებდა, აგრეთვე, ცნობილ ევროპელ მეცნიერთაგან მოწონებულ ქართულ ენას და ანბანსაც და, რაც მეცნიერებს მათ ღირსებებად მიაჩნდათ, ნაკლად უთვლიდა. აღარ გავაგრძელებთ საუბარს იმაზე, კიდევ რამდენ და რა სახის ცილს სწამებდა წერილების ავტორი ქართველ ერს მისი არარაობის წარმოსაჩენად; ერის კი აღვნიშნავთ, ამგვარი სრულიად დაუსაბუთებელი, თავხედობამდე მისულ ბრალდებათა წამოყენებას მთელი ერის წინააღმდეგ საფუძვლად სრული უვიცობა ედო, რომელსაც სინდისი ვეღარც ამხელდა და ვეღარც

მოთოკავდა, რადგან მის პატრონს იგი უკვე დამწვარი ჰქონდა.

სამწუხაროდ, ამ წერილების ავტორი ქართველი, **ივანე ჯაბადარი** გამოდგა, რომელიც რუსეთის ხალხოსანთა ორგანიზაციის წევრი იყო. 1877 წელს იგი ორგანიზაციის სხვა წევრებთან ერთად გაასამართლეს და ციმბირში გადაასახლეს, სადაც ათი წელი გაატარა. მის წერილებს ქართველი ერის ისტორიის დამახინჯებულად წარმოდგენაზე უფრო საშიშ ხასიათს იმ თეორიის პოპულარიზაციის სურვილი აძლევდა, რომლის მიხედვითაც ერი, ვითარცა ცალკეული ინდივიდი, იბადება, იზრდება, ბერდება და კვდება. ამ თეორიის ისტორიულ კანონზომიერებად აღიარება ისედაც ღინებას მიყოლილი ქართველი ერისათვის უკანასკნელი სასოების გადაწურვას უდრიდა. ამიტომაც ჯაბადარის წერილებისათვის ღუმილით გვერდის ავლა საზოგადოების მხრიდან უკვე დანაშაულის ტოლფასი იქნებოდა და ისევ ილიამ აიღო ხელში კალამი ამ ძალად შეთხზული თეორიის უაზრობისა და თავად ივანე ჯაბადარის უვიცობის სამხელად. საწინააღმდეგო წერილები მან იმავე წელს „ივერიის“ აპრილიდან ივლისამდე გამოსულ ნომრებში დაბეჭდა, რომელთაც, ერთად აღებულითა, მშვენიერი ისტორიული ნარკვევი „აი ისტორია“ შეადგინეს. ეს თხზულება მრავალმხრივ იწვევს ყურადღებას და მისი ავტორის უნივერსალურ განათლებაზე მეტყველებს. გარდა იმისა, რომ ილიამ სრულიად დასაბუთებულად და მახვილგონივრულად ამხილა სიმცდარე ერების დაბერებისა და კვდომის თეორიისა, გაუგონარი ცილისწამებანი, რომლითაც ჯაბადარი თავისი ხალხის ისტორიას უხვად „ამკობდა“, მან თავისი ღრმა განსწავლულობისა და ქართულ ენასა და ქართულ ანბანზე საკუთარ დაკვირვებათა საფუძველზე, ვფიქრობთ, ახალ ეპოქაში ქართულ ფილოლოგიურ მეცნიერებას მკვიდრი საფუძველი ჩაუყარა.

ივანე ჯაბადარის წერილებზე არანაკლებ გულსატკენი გამოდგა აქაური რუსულენოვანი გაზეთის „Новое обозрение“-ს მეთაური წერილი. წერილის ავტორის აზრით, ერთნაირად უგუნურნი იყვნენ როგორც Письма о Грузии-ის ავტორი, ასევე მისი წერილებით გულამღვრეული ქართული ინტელიგენციის წარმომადგენლებიც, რომელთა შორისაც, რა თქმა უნდა, „ივერიაში“ გამოქვეყნებული საპასუხო წერილების გამო, უწინარესად ილია ჭავჭავაძე იგულისხმებოდა. ეს უხნეო თუ არა, სრულიად გაუმართლებელი და ერთნაირად ქედმაღლური დამოკიდებულება როგორც საკუთარი ერის ისტორიის შეგნებულად გამყალბებელისა, ისე მისი ისტორიული

წარსულის ობიექტურად შემფასებელისა და დამცველისადმი, წერილის დასაწყისშივე მკვეთრად იგრძნობოდა და ნათლად წარმოაჩენდა პოზიციას ავტორისა, რომლის თვალშიც ერის წარსულს ჩაღის ფასი ჰქონდა და ამდენად მისთვის სულერთი იყო, ვინ როგორ წარმოადგენდა და შეაფასებდა მას. ჭკუა და გონება საქართველოში მართო ამ გაზეთსა და მისი რედაქციის წევრებს მოეკითხებოდათ. ეს ჭკუა-გონება კი, როგორც ილია წერს, იმგვარ გასაშტერებელ ოსტატობაში გამოიხატებოდა, რომ „ერთსა და იმავე დროს კაცმა რუსთაველის მგმობელსაც უთხრას, რომ რუსთაველის მოსარჩლე სულელია, მოსარჩლესაც უფიცოს, რომ სულელი მისი მგმობელია, და ამავე დროს თითონვე ესარჩლებოდეს რუსთაველსა და აინუნშიაც არ მოსდიოდეს, რომ აქ სამს საგანს, ერთმანეთთან შეუწონელსა და შეუფერებელს, ერთმანეთის გამომკლებელს ბურთსავით ხელში ათამაშებს“.⁷ ამ მართლაც გასაშტერებელი ოსტატობის გარდა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ წერილი ქართულ ინტელიგენციას და კერძოდ, ილია ჭავჭავაძეს, იმპერიის წინაშე ასმენდა, რადგან აცხადებდა, რომ თითქოს მათი აღშფოთება Письма о Грузии-ის რუსულ ენაზე დაწერით იყო გამოწვეული. В грузинском обществе смятение: нашелся „нечестивец“, усомнившийся в самобытности и оригинальности Шота Руставели, творца „Барсовой кожи“. Сомнения свои сей заалазанский Герострат изложил – о, ужас! – на русском языке и предал тиснению в либеральном „Северном Вестнике“ под заглавием „Письма о Грузии“.⁸

ადვილი დასანახია, რომ წერილის ავტორი ივანე ჯავახიშვილი იცავს, როცა ცოდვილს ბრწყალებში წერს, მაგრამ იმავედროულად დასცინის კიდევ, როცა მას ალაზნისგადმელ ჰეროსტრატეს უწოდებს, რითაც თითქოს ერთგვარად საპასუხო წერილების ავტორს — ილიას ანუგეშებს, მაგრამ იქვე ამჟღავნებს მის მიმართ აგდებულ დამოკიდებულებასაც, როცა მისი და საერთოდ ქართული ინტელიგენციის აღშფოთების მიზეზად ჯავახიშვილის მიერ საქართველოს წარსულისადმი მიძღვნილი წერილების რუსულ ენაზე დაწერას ასახელებს. ანუ, როგორც ილია წერს: „ერთს მეორით ანუგეშებს,

⁷ „Новое Обозрение“-ს წერილის გამო, თხზულებანი, ტ. IV, 1995, გვ. 157.

⁸ ქართული საზოგადოება აღშფოთებულია: გამოჩნდა „ცოდვილი“, რომელმაც ეჭვი შეიტანა შოთა რუსთაველის ქმნილების „ვეფხისტყაოსნის“ თვითმყოფადობასა და ორიგინალობაში. თავისი ეჭვები ამ ალაზნისგადმელმა ჰეროსტრატემ — ო, საშინელება! — რუსულ ენაზე გადმოსცა და დასაბეჭდად ლიბერალურ Северный Вестник-ს გადასცა სათაურით „წერილები საქართველოზე“. „Византийские споры“, Новое Обозрение, 1889, №202.

აქეზებს, მეორეს — ერთითა, და ორივე კი სულელებად გამოჰყავს“.⁹

გარდა ამისა, აქ სრულიად უადგილოდ ნახმარი სიტყვა უჯაც, რომელიც თითქოს ჯაბადარის წერილების რუსულ ენაზე დაწერამ გამოიწვია, ილიასა და მისთა თანამოაზრეთა დასმენაც იყო იმპერიის ხელისუფლებისა და რუსული საზოგადოების წინაშე, რაც მხედველობიდან არც ილიას გამორჩენია და შესაფერისი პასუხიც გასცა.

ჩვენდა ათასგზის სამწუხაროდ და სავალალოდ „Новое Обозрение“-ს ამ მეთაური წერილით ილიას, უფრო სწორად, ქართველი ერის ინტერესებს ისევ ნიკო ნიკოლაძე დაუპირისპირდა.

პირველად ღიად ილია ჭავჭავაძის სახელის უკადრისად მოხსენიება ივანე მაჩაბელმა გაბედა. მან ილიას მოღვაწეობის განქიქებას მთელი წიგნი მიუძღვნა სახელწოდებით „თავადი ილია ჭავჭავაძე და მისი მოღვაწეობა“. იგი 1892 წელს დაიბეჭდა ექვთიმე ხელაძის სტამბაში და ანონიმურად გამოიცა, თუმცა არავისთვის იყო საიდუმლო, რომ ივანე მაჩაბელს ეკუთვნოდა.

პამფლეტის ავტორის აზრით, ილიას არა თუ დამსახურება არ მიუძღოდა მე-19 საუკუნის 70-იან წლებიდან წამოწყებულ ეროვნულ საქმეებში, ქართული თეატრი იქნებოდა ეს, წერა-კითხვის გამავრცელებლი საზოგადოება, სათავადაზნაურო ბანკი, თუ სხვა რამ, არამედ, პირიქით, ხელსაც კი უშლიდა დაწყებულ საქმეთა სასიკეთოდ განვითარებასა და ბოლომდე მიყვანას. პამფლეტი იმ უთანხმოების შედეგად დაიწერა, რომელიც ძველ მეგობრებს შორის ბანკის საქმეების წარმართვასთან დაკავშირებით ჩამოვარდა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ 1895 წლის მარტში საადგილმამულო ბანკის საქმიანობის შესასწავლად პეტერბურგიდან რევიზია ჩამოვიდა. საბედნიეროდ, მთავარი რევიზორი ე. დობეცკი საქმის მცოდნე, გონიერი და გულისხმიერი ადამიანი გამოდგა. რამდენადაც ბანკის მუშაობას წუნი ვერ დასდო, მან საზოგადოებას ილიასა და ივანეს შერიგება ურჩია. როცა მასთან სტუმრობდა, ივანესაც იგივე უთხრა, სახელდობრ, რომ გაბოროტებას არ აჰყოლოდა და საერთო ენა გამოენახა უბადლო საზოგადო მოღვაწე ილია ჭავჭავაძესთან, რომლის წყალობითაც ბანკის მართვა-წარმოება ღირსეულად იყო დაყენებული, მაგრამ ამაოდ. ამგვარი მოურიგებელი უთანხმოების მიზეზად მათი პიროვნული თვისებების შეუთავსებლობა — ილიას სიმტკიცე და ვანოს სირბილე ჩანდა, რომელსაც ბანკის საქმიანობის წარმართვისათვის წარმატების მოტანა ნამდვილად არ შეეძლო. გულჩვილობა

⁹ თხზულებანი, ტ. IV, გვ. 159.

და ვალის გადაუხდელობის პატიება, ჩვეულებრივ, კაცთმოყვარეობის მიმანიშნებელია, მაგრამ არა ბანკთან მიმართებაში. ამგვარ გულჩვილობასა და პატიებას ძალიან სწრაფად მოსდევს მისი გაკოტრება, ხოლო ბანკის დაღუპვასთან ერთად შეჩერდებოდა და ჩაკვდებოდა ყველა ქართული საქმე, რომელთაც მისი შემოსავალი აარსებებდა. რა თქმა უნდა, სიმართლე ილიას მხარეზე იყო, ხოლო თუ რატომ ვერ შეძლო ამ სიმართლეში გარკვევა ივანე მაჩაბელმა და რატომ მოინდომა სრულიად გადაესვა ხაზი ილიას მრავალწლიანი თავდადებული მოღვაწეობისათვის, ამის მიზეზი მხოლოდ ღმერთმა უწყის, რომელიც დაფარულსაც ხედავს.

ივანე მაჩაბლის ილიაზე დაწერილი პამფლეტის გამოსვლიდან ერთი წლის შემდეგ გამოსვლა დაიწყო სამეცნიერო-ლიტერატურულმა დასურათებულმა გაზეთმა „კვალის“ სახელწოდებით. საგულისხმოა, რომ მოუთმენლობისა და თუ სხვა რამ მიზეზის წყალობით, ჟურნალმა „მწყემსმა“, რომელსაც დეკანოზი **დავით დამბაშიძე** რედაქტორობდა, მისალოც წერილში გაამჟღავნა ახლადდაარსებული გაზეთის მიზანი: „ყველა ჭეშმარიტი ქართველი, დარწმუნებული ვართ, სიხარულით მიეგებება ამ ახალი ჟურნალის დაბადებას, გარდა „ივერიისა“, რომელსაც მაჰმადებურად სწამს, რომ არ არის გაზეთი თვინიერ „ივერიისა“ და წინასწარმეტყველი მისი არის თავი ილია ჭავჭავაძე“.

რაკილა ერთხელ დაიდრა სიტყვა ილია ჭავჭავაძის ავტორიტეტის შესალახად და თანაც ეს სიტყვა ისეთ ცნობილ მოღვაწეს ეკუთვნოდა, როგორიც ივანე მაჩაბელი იყო, მის გაკვალულ გზაზე სიარული ბევრს გაუადვილდა, მათგან უწინარესად ისეთებს, რომელთა სახელებიც საზოგადოებას არაფერს ეუბნებოდა, მაგალითად, **ნოე ჟორდანიას**. მართალია, „კვალის“ გამომცემელნი **გიორგი წერეთელი** და **ანასტასია თუმანიშვილი-წერეთელი** იყვნენ და გაზეთს უცვლელად ანასტასია რედაქტორობდა, მაგრამ არც მაშინ იყო და, მით უმეტეს, არც დღეს არაა ვინმესთვის დაფარული, რომ ფაქტობრივად „კვალს“ ნოე ჟორდანია პატრონობდა. 1896 წელს გაზეთში პასუხისმგებელ მდონად დაიწყო მუშაობა **ფილიპე მახარაძემაც**. ასე რომ, „კვალი“ სამოღვაწეო ასპარეზზე 90-იან წლებში გამოსული თაობის საგამომცემლო ორგანო იყო, რომელსაც თავისი ინტერნაციონალური და კოსმოპოლიტური იდეების გავრცელებისათვის მთავარ დაბრკოლებად, როგორც უკვე ითქვა, ილია ჭავჭავაძე და მისი ეროვნული იდეები მიაჩნდა.

ილია ჭავჭავაძეს, ვისაც სიტყვა მართლაც ბასრი მახვილივით უჭრიდა, არა საკუთარი თავის, არამედ ისევ და ისევ ქართველი ერის დასაცავად, რათა იგი სოციალური თანასწორობის უტოპიური იდეებით მოხიბლული, საბედისწეროდ არ შემცდარიყო და ინტერნაციონალიზმის დროშით მოსულ ოთხმოცდაათიანელთა თაობას ბრმად არ გაჰყოლოდა, ნოე ჟორდანიას უმეცრობისა და ქარაფშუტობის მხილება არ გასძნელებია. მან „ახალმოსულის“ ფსევდონიმით ზედიზედ გამოაქვეყნა წერილები, რომლებშიც გონიერი მკითხველი აუცილებლად დაინახავდა, რა საშიშროებას უქმნიდა ქართველი ერის არსებობას ფსევდოჰუმანურ იდეებს ამოფარებული რევოლუციურად განწყობილი, ყოველივე არსებულის, განურჩევლად ავისა და კარგისა, ნგრევის ველური ჟინით შეპყრობილი თაობა.

მიუხედავად იმისა, რომ მესამე დასელების მეთაურთათვის ნიღბის ჩამოხსნა და საზოგადოებისათვის მათი ნამდვილი სახით წარდგენა დიდ დროსა და ენერგიას მოითხოვდა, ილიას, რომელსაც კარგად ესმოდა რა საბედისწერო როლის შესრულება შეეძლოთ მათ ერის ცხოვრებაში, არცერთი დაუშურებია და არც მეორე. მის არქივში აღმოჩნდა რვეული ამონაწერებით 27 წიგნიდან, მათ შორის მარქსის თხზულებებიდანაც, რომელნიც მწერალს ნოე ჟორდანიას უმეცრობის საფუძვლიანი მხილებისათვის წაუკითხავს.

ამგვარი სერიოზული შრომის შედეგად დაიწერა წერილები, რომელთაც ცხადად წარმოაჩინეს გერმანიაში განსწავლული ჟორდანიას სრული უმეცრობა ისეთ საკითხებშიც კი, რომლებიც მარქსის კაპიტალში იყო განხილული და რომელთა ცოდნითაც თავი პროგრესულ მოღვაწედ მოჰქონდა და საზოგადოების წინაშე ყელყელაობდა. ამ ქარაფშუტულ ყელყელაობას ვითომდაც საზოგადო მოღვაწისა, მისთვის ჩვეული მახვილ-გონიერულობით, ილიამ ზუსტი სახელი შეუარჩია: „უმეცრობის ფართიფურთი“.

რადგანაც, უმეცრობის გამო, ნოე ჟორდანიასა და მისთა მომხრეთა კალამი ილიას კალამთან შედარებით მეტისმეტად ბლაგვი და უძლური იყო, მათ ისეთ უკადრის ხერხს მიმართეს, როგორიცაა ვითომდაც სხვადასხვა პირის მიერ ხელმოწერილ წერილთა ბეჭდვა, რომლებშიც ისინი ისეთ სასახელო მოღვაწესთან, როგორიც ნოე ჟორდანია იყო, „ახალმოსულისაგან“ კამათის შეწყვეტას კატეგორიულად მოითხოვდნენ. საბედნიეროდ საქმის ნამდვილი ვითარება დაინტერესებული საზოგადოებისთვის უცნობი არ დარჩენილა. მალე გაირკვა, რომ ამ წერილებს თავად „კვალის“ თანამშრომლები თხზა-

ვდნენ და მათზე ხელს ხალხს მოტყუებითა და ძალადობით აწერ-ინებდნენ.

1897-98 წლებში ქართული საზოგადოების შეგნებულმა ნაწილმა ილიას დაბადებიდან 60 და მოღვაწეობის 40 წლისთავისადმი მიძღვნილი იუბილეს გადახდა მოინდომა, რამაც მოწინააღმდეგეთა გესლიანი შენიშვნები გამოიწვია. როგორც სხვა დროს, ამ შემთხვევაშიც საოცრად ზუსტად ემთხვეოდა ერთმანეთს ხელისუფლებისა და ილიას ოპოზიციური პრესის პოზიციები. თუ „მწყემსი“ და „კვალი“ მისი მოღვაწეობის გაუფასურებას დაცინვით ცდილობდნენ, მთავრობამ იუბილეს გამართვა, რომელიც საიუბილეო კომიტეტს 1898 წლის 9 აპრილს ჰქონდა განზრახული, საერთოდ აკრძალა. ამის თაობაზე იმავე წლის 28 მარტს **სოფრომ მგალობლიშვილი** ნიკო ნიკოლაძეს სწერდა: „ილიას იუბილეს საქმე შეფერხდა. გუბერნატორმა არ მოგვცა ნება: არაკეთილსაიმედოთა სიაში გახლავთო თქვენი ილიაო. ახლა ვუცდით გოლიცინის მოსვლას, მაინცა-დამაინც ვაპირობოთ კერძოდ გამართვასა, უკეთუ ოფიციალურად ვერ მოხერხდა“.

მთავრობამ ამ საქმის მესვეურებს იმის ნებაც კი არ დართო, რომ იუბილის გადადება პრესაში გამოეცხადებინათ. რაც შეეხება არაოფიციალურ იუბილეს, მისი გამართვა 24 მაისისთვის იყო განზრახული, მაგრამ არც ის შედგა. მთავრობას არ სურდა რედაქტორისადმი „ივერიისა“, რომელიც ოპოზიციური მიმართულებისა გამო 1896 წ. დახურა, ქართულ საზოგადოებას თავისი პატივისცემა და მადლიერება საჯაროდ გამოეხატა. „ივერიამ“ აკრძალვიდან მხოლოდ რვა თვის შემდეგ, 1897 წლის იანვრიდან, იწყო გამოსვლა. 1897-1900 წლებში ილიას მიერ დაწერილი პუბლიცისტური წერილებიდან განსაკუთრებით „მეცხრამეტე საუკუნე“ გამოირჩევა. მრავალ სიკეთეთა შორის, რომელიც კაცობრიობას ამ საუკუნემ შესძინა, ილია ხაზგასმით ერთს გამოყოფდა, კერძოდ, ქრისტიანული იდეალის განხორციელებას ადამიანთა, მიუხედავად მათი წოდებრივი მდგომარეობისა, თანასწორობის შესახებ.

1900 წელს ილიამ ჯანმრთელობის შერყევა იგრძნო და სამკურნალოდ ევროპაში გაემგზავრა. როგორც მისი გერმანელი მეგობარი **არტურ ლაისტი** გვამცნობს, მან გერმანია და ავსტრია მოიარა, დიდი ინტერესით გაეცნო იქაურთა ცხოვრებას, მაგრამ დიდხანს გული მაინც არ დაუდგა, სამშობლო მოენატრა. უცხოეთიდან დაბრუნებულს თბილისის დანახვამ ცრემლი მოჰგვარა. ევროპაში იგი

მომდევნო წელსაც გაემგზავრა, ოღონდ ამჯერად პარიზში. პარიზიდან დაბრუნების შემდეგ მალევე „ივერიის“ რედაქტორობა ცნობილ მოღვაწეს, **ალექსანდრე სარაჯიშვილს**, ჯერ დროებით, ხოლო 1902 წლიდან საერთოდ გადააბარა.

1905 წლის დასაწყისში ფილიპე მახარაძემ, როგორც თვითონვე იგონებს, საშა წულუკიძესა და სხვებთან ერთად, ყოველკვირეული ჟურნალი „მოგზაური“ დააარსა, რომელმაც „წარმატებით“ გააგრძელა „კვალისა“ და „მწვემის“ ტრადიციები ილიას წინააღმდეგ ბრძოლისა. ჟურნალში ზედიზედ იბეჭდებოდა წერილები, რომლებშიც გლეხობასთან ილიას არაადამიანურად სასტიკი დამოკიდებულების მაგალითები იყო მოთხრობილი. დაკვირვებული, გამოცდილი მკითხველისათვის მათი ცილისმწამებლური ხასიათი ძნელი ამოსაცნობი არ იყო. იმ გლეხების სახელები და გვარებიც კი არ იყო დასახელებული, რომელნიც ილიასაგან შვეიწროვებასა და ჩაგვრას უჩიოდნენ: „ერთ-ერთ ახალსოფელელ გლეხს უთქვამს... „გურამიანთკარელ გლეხს მოუყოლია...“ და ა.შ.

ქართული საზოგადოების მოწინავე ნაწილმა, იმდროინდელმა ცნობილმა მოღვაწეებმა საბედისწერო შეცდომა დაუშვეს, როცა ამგვარ ცილისწამებებს პასუხი არ გასცეს, რითაც ილია აიძულეს, თავის დასაცავად თვითონვე აეღო კალამი. ასე დაიწერა მისი ბრწყინვალე წერილი „ნუთუ?“ რომელსაც სათაურს ქვემოთ ეწერა: „პასუხად „მოგზაურის“ კორესპონდენციისა!“ წერილი ადასტურებდა, რომ ილიას კალამი ძველებურად უჭრიდა, მაგრამ, უეჭველია, სჯობდა პასუხი ქართული ინტელიგენციის სხვა წარმომადგენლებს გაეცათ, თანაც არა ერთსა და ორს. მტრებს რომ ილიასთან დამოკიდებულებაში საზოგადოების ერთსულოვნება ეგრძნოთ, შესაძლებელია, უკან დაეხიათ და ის, რაც წინამურთან მოხდა, აღარ მომხდარიყო.

დაცვასა და გამოქომაგებას ვინ ჩიოდა, „ივერიამ“, რომლის სახელიც მისი დამაარსებლისა და 25 წლის განმავლობაში უცვლელი რედაქტორის სახელთან ასოცირდებოდა, „მოგზაურში“ გამოქვეყნებულ წერილს პოპულარიზაცია გაუკეთა იმით, რომ გადმოებეჭდა და თანაც თავის გასამართლებლად იმგვარი შენიშვნა დაურთო, რომლის ფარისევლობაც თვალში საცემი იყო, კერძოდ, რედაქცია კითხულობდა: ნუთუ ეს ყოველივე, რასაც გლეხები ილიაზე ჰყვებიან, მართალიაო? გულსატკენი სწორედ ეს „ნუთუ“ იყო, თითქოსდა საზოგადოებისა და თავად „ივერიის“ რედაქციისათვის ილიას პიროვნება გამოსაცნობი ყოფილიყო.

ცოდვით დაზიანებულ კაცობრივ ბუნებას ჩვეულებად ექცა არა მხოლოდ ყველაზე ამაღლებული და მშვენიერი იდეალების ბიწიერებასთან შეუღლება, არამედ იმ მიღწევათა ბოროტი მიზნებისათვის გამოყენება, რომელთაც უდიდესი როლის შესრულება შეეძლოთ კაცობრიობის ისტორიაში, მიზნად რომ მისი ზნეობრივად დახვეწა და ამაღლება დაესახათ. ერთი ასეთ მიღწევათაგანი ბეჭდვითი სიტყვის გამოგონება და მისი გამავრცელებელი პრესა იყო და არის, მაგრამ კაცთა მოდემის საუბედუროდ, იგი მეტისმეტად საშიშ იარაღად იქცა ამა ქვეყნის ძლიერთა ხელში სიმართლის ჩახშობისა და, რაც კიდევ უფრო უარესია, სიცრუისა და სიყალბის ჭეშმარიტებად გასაღებისათვის. პრესამ გაანადგურა და დაამხო მართლმსაჯულების კანონი, რომელზეც საუკუნეთა განმავლობაში შენდებოდა ადამიანური ურთიერთობა და საერთოდ ყოფა-ცხოვრება, სახელდობრ, თუ ამქვეყნიური მიწიერი მართლმსაჯულება ადამიანს ღამნაშავედ მანამდე არ მიიჩნევდა, ვიდრე მისი ბრალეულობა არ დასაბუთდებოდა, პრესისათვის პიროვნებებისათვის დაუსაბუთებელი ბრალის წაყენება, რითაც მათ თავის მართლებას აიძულებს, იმდენად ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა, რომ ანგარიშსაც კი ვერ უწევს, რა დიდ უზნეობას სჩადის, როცა უდანაშაულო ადამიანს ცილს სწამებს და თავის მართლებას აიძულებს იმის იმედით, რომ, როგორც არ უნდა ცხადყოს თავისი უბრალოება, მის სახელს რაღაც მწიკვლი მაინც შერჩება. თუმცა ილიამ წერილით „ნუთუ?“ ყველას ნათლად დაანახა, რა თითიდან გამოწოვილ ტყუილებზე იყო აგებული „მოგზაურში“ გამოქვეყნებული გლეხებთან მისი სასტიკი დამოკიდებულების ამსახველი წერილი, მაგრამ თავისი როლი მან მაინც შეასრულა შემდგომი მოვლენების საბედისწეროდ განვითარებაში.

სამწუხაროდ, როგორც მაშინდელი, ისე თანამედროვე პრესისათვის ხმად მღაღადებლისად უდაბნოსა შინა ღარჩა ილიას შეგონება: „დიდი მოვალეობა პრესისა, მისი ღვაწლი, გლეხისა და თავად-აზნაურის, ან მდიდრისა და ღარიბის ერთმანეთზე მისევა კი არ არის, შუაკაცობაა, შუა ჩადგომაა მათ შორის, მშვიდობიანობის ჩამოგდებაა, მოსარიგებელის მორიგებაა, შესარიგებელის შერიგებაა... ამას ითხოვს ადამიანობა, კაცური კაცობა და ერთობ იგი ჭეშმარიტი სიყვარული ადამიანისა“...¹⁰

საუკუნეზე მეტი გავიდა წიწამურის ტრაგედიიდან და ქართულმა საზოგადოებამ და მეცნიერებამ ვერა და ვერ შეძლო დასაბუთებული

¹⁰ ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. IX, თბ., 1957, გვ. 273.

პასუხის გაცემა კითხვაზე, კერძოდ, რომელი იდეოლოგიის მიმდევარნი და მსახურნი დაუპირისპირდნენ ილიას და რადგან მასთან კალმით გამართულ ბრძოლაში აშკარად დამარცხდნენ, უბირი გლეხების ხელით მოიშორეს იგი. ვფიქრობთ, ამის ძირითადი მიზეზი რადიკალურად საპირისპირო მოვლენებისა და პიროვნებათა შეფასებისას იმ ორმაგი სტანდარტის გამოყენებაა, რომელსაც თვითონ ილიამ „გასაშტერებელი ოსტატობა“ უწოდა.

მართლაც „გასაშტერებელ ოსტატობას“ მოითხოვს ზომ, ეროვნული მოღვაწე უწოდო ილიასაც და მათაც, რომელნიც მას სწორედ ეროვნული იდეოლოგიის ერთგული სამსახურისთვის ებრძოდნენ.

ამგვარი „გასაშტერებელი ოსტატობა“, სამწუხაროდ, არა მის გამომყენებელთა სიბრძნესა და კეთილშობილებაზე, არამედ, ყველაზე რბილად რომ ვთქვათ, სამშობლოს ბედის მიმართ სრულ გულგრილობასა და „სულერთია“ დამოკიდებულებაზე მაინც მიუთითებს. იქნებ უკვე დროა, საკუთარი ხალხის შეცდომაში შეყვანასა და მის მოტყუებაზე ავიღოთ ხელი, თეთრი და შავი ერთმანეთისაგან გავარჩიოთ და ყველას და ყოველივეს ის შეფასება მივცეთ და ის სახელი ვუწოდოთ, რასაც ობიექტურად იმსახურებს.

